

Mirjana Ognjanović

Sirena koja se smeši

PET BAJKI O
VENECIJANSKOM
GETU

ilustrovaó:

Aleksandar Palavestra

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Slanački put 128

office@booka.in

www.booka.in

ILUSTRACIJE

Aleksandar Palavestra

LEKTURA

Agencija Tekstogradnja

DIZAJN KORICA I PRELOM

Milena Savić

ŠTAMPA

DMD štamparija

Beograd, 2016.

BOOKA.

Edicija 44°20°

Mirjana Ognjanović

SIRENA KOJA SE SMEŠI

Pet bajki o Venecijanskom getu

ILUSTROVAO

Aleksandar Palavestra

Copyright za tekst

© Mirjana Ognjanović, 2016.

Copyright za ilustracije

© Aleksandar Palavestra, 2016.

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti

niti reprodukovati u bilo kom obliku bez

pismene saglasnosti izdavača

Mirjana Ognjanović

*Sirena koja
se smeši*

PET BAJKI O
VENECIJANSKOM
GETU

ilustrovaó:

Aleksandar Palavestra

SADRŽAJ

09 Uvod — Jedna reč za grad u gradu

15 Div, kockar i cipela

25 Lepotica

35 Skriveno dvorište

45 Sirena koja se smeši

55 Priča o crvenom vrapcu

65 Napomene

71 O autorima

Kjai, reci: *kjai!*
Ovo je za tebe.

JEDNA REČ ZA GRAD U GRADU

9

eško da ćemo ikada tačno znati kako se sve zapravo
zbiло. Ali moglo je, recimo, da bude i ovako.

Dakle, mart 1516. godine. Spustila se noć. Gradski žamor
je utihnuo. Možda se čulo samo blago talasanje vode.
Ukoliko je neki čamac uopšte prolazio. Ili, na primer,
šaputanje, odnosno hrkanje. U varoši utonuloj u tamu, u
gradu na vodi, jednom od najboljih koje je čovek glavom
i rukom uspeo da osmisli i napravi, odjednom, odjeknuo
je tup udarac. Zalupila su se teška vrata. Zatim, nešto
tiše, okretanje velikog ključa u bravi. Onda druga vrata.

S mnogobrojnih gradskih zvonika otkucavala je ponoć.

U kućama podignutim u nekoliko ulica ograđenih kanalima i zidovima, stanovnici su uglavnom već spavali. Nije im bilo ni na kraj pameti da će taj trenutak ostati zabeležen u vremenu. Kanaređo, jedna od šest venecijanskih četvrti, odnosno Venecija sama, dobila je svoj Geto. Prvi među mnogim kasnije nazvanim istim imenom. U njemu su od tog časa živeli isključivo Jevreji.

Bez obzira na to odakle su tu došli kao putnici ili prognanici, sa istoka, zapada, severa ili juga. Bez obzira na međusobnu različitost u običajima i načinu života. Bez obzira na to što su iza zaključanih kapija takođe živeli ljudi.

Judejci moraju svi zajedno da žive u dvorištu okruženom kućama koje se nalazi u Getu kod San Điolama. I da ne hode nikuda naokolo tokom čitave noći. Napravljena su dvoja vrata koja će biti otvarana ujutru, u vreme kada zvonik Svetog Marka bude otkucao početak radova kod Arsenala. Vrata će biti zamandaljena u ponoć. Njih će zatvarati četiri čuvara, hrišćanina, plaćena od samih Judejaca...

10

Tako je zaista glasio deo odluke Veća deseterice Mletačke republike iz marta 1516. godine.

Bezmalobilo hiljadu osoba dobilo je zatvoreno utočište u delu grada – jednom od sto osamnaest ostrvaca koja čine Veneciju. U to doba, mesto je bilo nezdravo za život. Tu su ranije bivali sahranjivani osuđenici. Iznad svega, osećala se memla. Naučnici su se dugo sporili oko korena reči *geto*. Da li je od nemačke reči *gitter*, što označava rešetke, ili *gasse* (ulica), od hebrejskog *ghet* (razdvajanje, razvod). Međutim, naposljetku su se izgleda složili da potiče od italijanskog glagola *gettare*, što znači baciti, a *getto* – livenje. Pre nego što će Jevreji dobiti dozvolu da se nasele u ograđenom delu varoši, u Getu su se nalazile topionice bakra u kojima se izlivao metal. Umesto *đeto* (*getto*), Aškenazi,* prve jevrejske venecijanske pridošlice, izgovarali su tu reč tvrdo – *geto*. U „Rečniku venecijanskog dijalekta“ Đuzepa Boerioa iz 1856. godine, reč *geto* (*getto*) objašnjena je kao „otisak koji nastaje tamo gde se topi metal“. Boerio takođe navodi da je istoimena sirijska reč označavala – sinagogu.

Unutar trideset dve kuće, naseljene za samo tri dana, broj stanara stalno se uvećavao. Do 17. veka, što je bio i vrhunac, u celom Getu živelo je oko pet

hiljada ljudi. Uskoro su zgrade postale oblakoderi za tadašnje prilike. Sedam, pa čak i devet spratova. Tavanice u pojedinim stanovima bile su zaista neprijatno niske. U stvari, bili su to uobičajeni stanovi od četiri metra, ali podijeljeni na pola, po visini. Od deset stanova, nastalo bi vrlo lako dvadeset, s tavanicama od metar i sedamdeset pet centimetara.

Možemo samo da zamislimo kakva je to gužva bila. „Prenaseljeni lavirint od zidova“, eto kako je engleski pesnik Šeli opisao Venecijanski geto. Čuvari su bili prisutni i danju i noću. Ne samo kod vrata. Sami Jevreji plaćali su i one koji su u čamcima obilazili ograđeni deo varoši – dvadeset četiri sata dnevno. Većina malih, ali raskošnih sinagoga, nazvanih školama, nalazila se uglavnom u stambenim zgradama (bilo im je zabranjeno posebno podizanje bogomolja) i pripadale su određenim jevrejskim zajednicama, zavisno od dela sveta iz kojeg su izgnanici dolazili (Nemačka, Francuska, Italijanska, Levantinska* i Španska sinagoga). Španska sinagoga poznata je po tome što je 1635. godine u njenoj obnovi učestvovao slavni arhitekta Baldasare Leongena, Jevrejin, isti onaj koji je tvorac slavne Crkve Santa Maria dela Salute. U sinagogi Kanton (na venecijanskom dijalektu *canton* označava ćošak, odnosno ugao) zidove krase osam medaljona u reljefu obojenih temperom na kojima su prikazani prizori iz Biblije. Da je Venecijanski geto neobično mesto govori i jedan od tih medaljona. Na njemu je prikazana Mojsijeva ruka, premda judaizam strogo zabranjuje prikazivanje ljudskih figura!

II

Zanimljivo je da samo stotinak godina pre osnivanja Geta u ovoj varoši nije ni bilo Jevreja. Venecijanski renesansni kosmopolitizam i trgovačke veze su, na izvestan način, odneli pobjedu. Sada se to čini nelogičnim, ali Jevreji nisu krili oduševljenje što im je dozvoljeno da se negde najzad nasele i odahnu. Jer mogli su tu da ostanu. Trebalo bi imati u vidu da su bili izgnani iz Engleske još 1290. godine, iz Francuske 1306, a 1492, odnosno 1497. godine iz Španije i Portugala. Kao, uostalom, i sa Sicilije i Sardinije, koje su bile kraljevine. *Ghetto*

di *Venezia* pripadao je Jevrejima, premda oni nisu bili vlasnici kuća. Plaćali su zakupninu prilično skupo, u početku 114 dukata godišnje, a onda 189.

12 Ovi gosti-stanovnici prestonice Mletačke republike* mogli su na svojim tezga-
ma (*banco* – tezga; preteča reči banka) da pozajmljuju novac, uz kamatu (što
je hrišćanima bilo zabranjeno), kod njih su se mogle i zalagati stvari, imali su
pravo da prodaju staru odeću i u drugim delovima grada. I da budu lekari. Ali
morali su kao znak raspoznavanja da nose najpre žute, a onda i crvene kape.
Ipak, mešali su se s ostalim Venecijancima. Na razne načine. Ne samo poslovne,
već i prijateljske. Javno, kao i tajno. Hugo Prat,* čuveni italijanski stripadžija,
tvrdio je godinama kasnije da zapravo nijedan Venecijanac ne bi mogao da se za-
kune kako nema nekog jevrejskog pretka. Istini za volju, pojedini su, uz pomoć
moći novca, ili sopstvenom dovitljivošću, uspeali da se nastane van ograde Geta.
Kao, navodno, Nama Juda. On je, prema priči, znao sve hemijske sastojke uz
pomoć kojih se od cinabarita dobijala čuvena *venecijanska* crvena boja, te njome
trgovao. A Mađino Gabrijeli (zapravo Meir Tarfati), rođen 1551. godine, baveći
se trgovinom svilom, izneo je teoriju o tome kako će udvostručiti rod nastao od
svilene bube. Natopljene u malvaziji, trebalo ih je čuvati u nedrima mladih žena!

Engleski putopisac Tomas Korijat (1577-1617) napominje da su stanovnice
Venecijanskog geta najprefinjenije i najlepše odevene, te da jedino engleske
dame u tom pogledu mogu stati ispred njih. U vrevi Geta postojalo je po-
zorište, škola, hotel s dvadeset pet soba, krčme, bolnica, prodavnice sveća i
duvana, mesara, vinarija, kapadžijska radnja, berbernica, knjižara, pa čak i
jedna alhemičarska laboratorija! Na početku ulice kojom se ulazi u Prolaz
Starog geta, na jednoj zgradi stoji ploča u kojoj je uklesana odluka iz 1704.
godine: *Zabranjuje se pokrštenim Jevrejima da ikada više uđu u Geto*. Napoleon
je, osvojivši Veneciju, godine 1797. sklonio kapije s prolaza koji su vodili do
Geta. Što ne znači da je Jevrejima život postao lagodniji. Tek 1866. godine, s
pripajanjem Venecije ujedinjenoj Italiji, postali su slobodni građani.

Geta nisu nikla samo na Apeninskom poluostrvu. U našim rečnicima stranih izraza, reč *geto* je objašnjena kao mesto gde jedna manjina živi odvojeno od ostatka društva, sredina zatvorena u sebe, pozicija na margini društva. Geta je tokom istorije postao znak otuđenja, odvajanja, omalovažavanja, zatvaranja.

Držimo se čvrsto nade da *Pet bajki o Venecijanskom getu* neće biti baš sasvim izlišne za čitaoca. Da će poslužiti bar kao nagoveštaj sećanja, odnosno podsticaj za sećanje. Dakle, pre pet stotina godina jedna reč promenila je značenje. Samo ta jedna promena značenja reči, a toliko je toga o ljudskoj naravi izašlo na videlo!

13

I još jedna napomena na kraju uvoda: iako ne barataju stalno stvarnim podacima i istorijskim činjenicama, svakako ne na uobičajen način, bajke ponekad mogu da budu neobično i nestvarno istinite. Kao san. Što se više udaljava od stvarnosti, deluje – stvarnije.

io je to jedan od onih dana kada je profesor A. Peragraš imao utisak da kao na dlanu vidi ceo svoj dotadašnji život. Zato ga je obuzela posebna vrsta gorke melanholije. I nije joj se vredelo opirati. Ukratko, toga dana bila je poljuljana profesorova vera. Što znači, i on sâm. Uprkos snažnom osećanju sete, znao je da će se ona sama povući, kao što se diže magla ili razmiču oblaci na nebu. Samo ako ostane miran poput zen kaluđera.

A kada smo već kod neba... Danima najavljuvana astronomska pojava nazivana Crveni Mesec, tamo odakle je A. Peragraš sada posmatrao nebo, bila je nevidljiva. Mesec se uopšte nije ni video golim okom. Sakrio se od profesorovog pogleda. A.P. je u mraku kao kip stajao nepomično. U zalivu, na obali Jadranskog mora, u gradu koji je najviše voleo da istražuje, često uzaludno prebirajući po tragovima prošlosti. Najzanimljivije podatke pažljivo je beležio i ucrtavao u svoju beležnicu, koju je nazivao mentalnom sveskom. Način da bar mali deo ostavi, odnosno da ovekoveči nekakvo „svedočanstvo“. Jer poslednjih godina postao je sklon da

zaboravlja. Osim toga, počeo je da pati od čudnovatih kriza s halucinacijama. Snovi su mu uglavnom bili košmarni, ispunjeni demonima, utvarama i živim prisustvom umrlih. I kako onda uopšte razabrati šta je važno, a šta nije, šta bi moglo biti istina, a šta je najbezobraznija lagarija? Nacrtano ili napisano, ipak je imalo obrise nečega određenog. Kao na primer:

To je riba koje se mornari plaše više od svih, po svim morima sveta. To je užasna i tajanstvena ajkula, lukavija od čoveka. Iz razloga koje možda niko nikada neće saznati, neman bira svoju žrtvu i kada je izabere, prati je godinama i godinama, celog života, sve dok ne uspe da je proždere. A čudno je ovo: niko ne uspeva da je vidi osim same žrtve i osoba njene krvi.

16

Eh, sad. Premda profesor to nije naznačio, neko bi se svakako setio da citat ne potiče iz enciklopedije, već je prepisan iz priče „Kolumbar“ Dina Bucatija. Ispod citata, A. Peragraš je dopisao grafitnom olovkom, takoreći bušeći list koliko je pritiskao:

„Vidi Legendu o čudovištu iz crne vode...“

Ukoliko niste čuli za „Legendu o čudovištu iz crne vode“ – to je, ukratko, sledeća priča. Ispod jednog od brojnih venecijanskih bunara, onog u Getu, negde u dubokom mulju, živi jezivo biće. Neki ga opisuju kao praistorijsku zverku sličnu dinosaurusu, drugi kao izobličenog stvora koji bi najviše odgovarao baš Bucatijevim opisima i crtežima kolumbara i drugih morskih čudovišta. Odakle uopšte pomisao da je to biće ispod bunara? Zar nisu upravo Jevreji bili optuživani da truju bunare drugih, a ne svoje? Protivrečnosti inače nalazimo na svakom koraku, pa zato nećemo ni uvažiti ovo pitanje.

Uglavnom, pomenuti stvor iz duboke mračne vode ponekad ume i da se pojavi. Pojedini svedoci to potvrđuju. Čudovište iznenada proviri sa ivice

bunara, ili izlazi iz mora u zalivu, na primer kod Rta blizu nekadašnje Carine. Zajedničko za sva ta navodna pojavljivanja jeste da bivaju tokom noći bez mesečine, upravo kada vetar kovrdža morsku površinu crne boje. Tada je stvarno teško razabrati kakvi su oblici, bića ili utvare u vodi ili iznad nje. Priča se da bi stvor mogao da bude visok osam metara, da je gladak i, jasno, mrk kao sama noć. Kreće se u sasvim određenom ritmu, kao da čuje neku muziku drugima neuhvatljivu, ali sasvim izvesnu. To bi bila venecijanska legenda o čudovištu iz crne vode. Ali, vratimo se profesoru koji je prvih dana jeseni 2015. godine doputovao u Veneciju.

Tokom noći Krvavog ili Crvenog Meseca, profesor A. Peragraš se iz stana koji je iznajmio u Getu uputio ka nekadašnjoj Carini. Osećao je kako iznad njegove glave mrki oblaci plove nebom. Obrisi palata i crkava jedva su se nazirali. Uopšte nije očekivao da će videti Čudovište iz crne vode, već je samo nameravao da izvidi i utvrdi prilike na nebeskom svodu. Venecija se noću isprazni kao luna-park. Od tolikih turista, više nigde žive duše. Zbog toga je to najomiljenije vreme profesora A. Peragraša. Tada najlakše stupa u vezu s onim što ga zanima, a što se desilo davno. I ne izlaže se hirovitosti spavačkih noćnih mora.

17

Neobičan zvuk iz vode prenuo ga je iz tog piljenja u mrak. Spustio je pogled s neba na površinu vode. Mogao se zakleti da vidi ogromnu priliku kako se uzdiže iz mora. Da je bio san, verovatno bi se i uplašio. Možda je bila još jedna halucinacija, te je samo znatiželjno spustio naočare kako bi što bolje, iz blizine video to nepoznato što mu je neumoljivo išlo u susret.

Odmah ga je poznao.

Video je Golema.*

Ko li ga je učinio istinitim? I kada? A. Peragraš je znao da mu neće izdavati

Div, kockar i cipela

nikakva naređenja, niti pokušati da promeni ono što mu je na čelu svakako upisano. Laganim korakom Golem se, kao da je nevidljiv i kao da se ne obazire na bat profesorovih koraka iza sebe, uputio uličicama ka Kanaređu. U jednom trenutku, profesor mu se, i ne razmišljajući, odvažno obratio:

„Izvinite, molim vas...“

Golem se nije okrenuo.

„Budite ljubazni...“

18

Izreka „Govori srpski da te ceo svet razume“, i ovom se prilikom pokazala kao nedelotvorna. Kada su najzad stigli do ulaska u Geto, tamo gde bi, nekada davno, u noćno doba velika vrata bila zamandaljena, a čuvari motrili da neko ne izađe napolje (a da ih prethodno nije potplatio), Golem je blago pomerio svoju tešku ruku. Mogao se steći utisak kao da je ogromnom i mokrom šakom hteo da pomiluje mesto gde su se nekada nalazile šarke. Zastao je načas. A onda je, stigavši na Trg, odnosno u dvorište Novog geta,* prišao bunaru na kojem još stoji grb porodice Brolo, oznaka vlasništva. Podigao je poklopac, koji je ko zna koliko godina zatvoren, i kao da je od dima, kao div iz lampe u „Hiljadu i jednoj noći“ – skliznuo niz grlo zdenca. Vođen nevidljivom rukom, poklopac se zatim bešumno sâm spustio.

Razumljivo, A. Peragraš je odmah morao da sedne. Strovalio se kraj bunara i naslonio leđima na kameni okvir. Piljio je u pet zatvorenih prozora Nemačke sinagoge, u kuću za koju niko ne bi rekao da krije bogomolju. Prepustio se spekulisanju o tome ko bi mogao biti čarobnjak koji je stvorio Golema za utehu onima koji su od 1516. godine primljeni, ali ipak zatočeni. Stvarno, da li su ljudi iz Engleske, Nemačke, Španije, Portugala, Grčke i Turske došli tu, a onda i dalje ipak ostali stranci? Jesu li smetali meštanima? Koliki je bio njihov

strah? Morali su znati da je stvoren onaj koji je, kao neka vrsta zamene za Mesiju, mogao uvek da im pritekne u pomoć. Da, kao div iz Čarobne lampe.

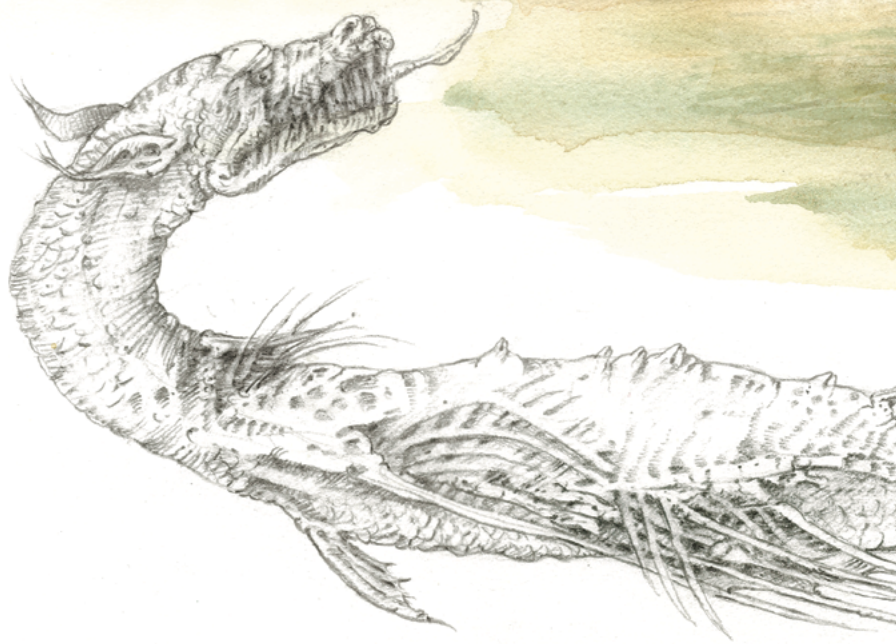
Jedva se podigavši na noge, profesor A.P. nekako se dovukao do iznajmljenog stana. Posle u najmanju ruku neočekivanog događaja, pred sobom je za naredno jutro imao jednostavan, iako ne i skroman plan. Mogao je bar da se opruži i još jednom priseti ličnosti za koju je verovao da je figuri od gline udahnuo život. Ne, nije to bio praški rabin Lev, kao što vlada mišljenje. Profesoru se u tom trenutku, a posebno na tom mestu, učinilo da bi tvorac venecijanskog Golema mogao biti samo onaj koji je, bez sumnje, bio upečatljiva ličnost, ali i živopisan književni lik. Leon Modena. Rabin.

19

Leon je rođen u Veneciji 23. aprila 1571. godine kao Jehuda Arije Mordekaj, naslednik u porodici bogatih jevrejskih intelektualaca iz Ferare. Oni su napustili rodni grad posle zemljotresa 1570. godine. Inače, preci Leona od Modene izbegli su u Venecijansku republiku iz Francuske. Njegov deda bio je nadaleko čuven lekar. Prerano sazreli dečak postao je venecijanski rabin. Ali, neproživljeno detinjstvo ubrzo mu se osvetilo. Rabina je počela da muči nesavladiva sklonost kartanju, strast koje do kraja života nije mogao da se oslobodi. A i čud mu je bila u najmanju ruku promenljiva. To su samo neki razlozi zbog kojih njegova fantastična erudicija nije mogla u punoj meri da dođe do izražaja.

Ni sa ove vremenske udaljenosti, naravno, nije lako suditi o nekome. Međutim, čini se da rabinu do toga nije bilo naročito stalo. Bar ne uvek! A i kako bi? U trinaestoj godini, Leon je napisao „Filozofsku raspravu o kockarskim igrama“. Sva je prilika da je tom kockaru novac lako klizio iz ruku. U nastojanju da ne osiromaši u potpunosti i ne obruka se pred svojom decom, promenio je čitav niz zanimanja: bio je propovednik, učitelj (kako Jevrejima, tako i hrišćanima), čitač molitvi, prevodilac, pisac, knjižar, korektor, posrednik, trgovac, muzičar, alhemičar, profesionalni provodadžija i tvorac najrazličitijih amajlija.

Čudovište iznenada proviri
sa ivice bunara, ili izlazi iz
mora u zalivu, na primer
kod Rta blizu nekadašnje
Carine.

290
EWS
1R5

Da li su baš svi Leonovi amuleti izgubljeni? Nije teško zamisliti da je alhemičarska radionica, koja se često pominje u istorijskim spisima o Venecijanskom getu, možda pripadala upravo Leonu Modeni. Ili je u njoj tajno boravio? Da li je tu napisao omiljenu profesorovu studiju o pamćenju „Palata pamćenja“, priručnik kojim se koristio i sâm Đordano Bruno pre nego što će biti spaljen na lomači? Ili tragediju „Ester“, koju je posvetio najlepšoj pesnikinji, Sari Kopio Sulam?* Leon Modena (koji je samo nekoliko puta tokom života boravio u gradu Modeni) umro je u Veneciji, 28. marta 1648. godine. Na Jevrejskom groblju na Lidu, gde je sahranjen, na nadgrobnoj ploči mogu se pročitati reči koje je oporukom naložio da budu uklesane:

22

Reč preminulog. Svališe na Jehudu Arijea Modenu četiri lakta zemlje na ovom ograđenom prostoru, i to je njegov jedini večni posed.

Zamišljajući vrevu na trgu Novog geta i gužvu u nekoliko uskih uličica tog dela grada, mirise kuhinje, zveket novca na tezgama i zvon glasova na različitim jezicima, A. Peragraš je uspeo da zakorači u san. Bez snova.

Sledećeg jutra obreo se u jedinoj preostaloj antikvarnici u Starom getu. Gospođa koju je tu zatekao delovala je neprijateljski, premda ne i mrzovoljno. Naprotiv. Očito, bila je raspoložena za svađu. Da je samo znala s kim se upušta u dvoboj rečima! Ljutina je oduvala svaki sloj moguće zaboravnosti A. Peragraša. Profesor joj je s nekoliko rečenica, britkih i prepunih nečuvenih istorijskih podataka, kao samuraj mačem, presekao sve najvažnije moždane veze. Nedvosmisleno poražena, uspela je tiho da prosikće, takođe na engleskom jeziku:

„A odakle vi dolazite?“

„Iz Beograda, ako ste čuli za taj grad.“